

Es pot sentir arreu un clam que demana una regeneració de la vida política. Cal una reflexió sobre la política i l'ètica política, per reflexionar sobre què està passant, i cloure amb algunes idees sobre el que es pot fer per regenerar la política. (Il·lustració: Mixformdesign-iStock).

Què ha de ser regenerat en la vida social i política

Antoni Argandoña

Professor emèrit, IESE Business School, Universitat de Navarra

Avui en dia, es pot sentir arreu un clam habitual entre persones de diferents ideologies que demana una regeneració de la vida pública. Les raons d'aquest clam són nombroses: les notícies d'actuacions corruptes, la insatisfacció per la gestió de la crisi financera, la manca de líders que mereixin confiança, l'auge dels populismes... Darrere d'aquestes raons, n'hi ha d'altres més profundes: la por de la pèrdua de qualitat i nivell de vida, per a un mateix i per als seus fills; el descrèdit de les elits polítiques i econòmiques; la sospita que el poder és manipulat per altres; la presència d'immigrants, que ens poden robar els nostres llocs de treball i posar en perill l'homogeneïtat de les nostres comunitats...

Es tracta de problemes ben diferents. En tot cas, però, la ciutadania sembla esperar una resposta per part de la classe política. Aquesta insatisfacció és un fet, i d'aquí partim en aquest treball, per reflexionar sobre la possible regeneració de l'activitat política i les seves solucions.

¿Ens trobem davant d'un cas de pomes podrides, o bé és el cistell allò que podreix les pomes? ¿N'hi ha prou d'apartar els mals polítics, o cal prendre mesures de més fondària? Veurem que, en la política, com en gairebé totes les activitats humanes, hi ha persones immorals, però també que el cistell de la política pot fer empitjorar les conductes dels que s'hi dediquen. I, a més, la política es veu influïda per l'entorn de tota la societat.

L'article comença amb una reflexió sobre la política i l'ètica política, per presentar breument alguns dels arguments sobre què està passant, continuar amb algunes idees sobre el que es pot fer per regenerar la política i acabar amb les conclusions.

La política i els seus protagonistes

En tota reflexió sobre l'ètica, el primer nivell d'anàlisi és el de les *persones* que duen a terme accions, provoquen conseqüències i reben les conseqüències de les seves accions i de les d'altres. Però les persones no estan soles, sinó que interactuen entre elles. Sovint, aquestes interrelacions adquireixen una certa formalitat, donant lloc a *organitzacions o comunitats intermèdies*, com la família, empreses, clubs, associacions i moltes altres. Aquestes organitzacions persegueixen finalitats que no són del tot

coincidents amb els de les persones que les integren: aquí apareix l'ètica de l'organització¹.

La *societat* és el conjunt de relacions entre persones i entre comunitats intermèdies; quan aquesta societat s'organitza per aconseguir els seus objectius específics, constitueix una *comunitat política*; l'*Estat* és la forma concreta d'organització d'aquesta comunitat en un moment i en un lloc determinats, establint qui té el poder, en què es basa aquest poder i com s'exerceix².

La *política* és una activitat humana que tracta de conciliar la diversitat d'interessos d'una comunitat mitjançant l'exercici del *poder*. La referència al poder es justifica perquè, altrament, l'àmbit d'allò polític seria massa ampli, i arribaria a incloure tot allò que s'ordena a la organització de la vida comunitària, cosa que suposaria una politització de la vida privada, de la qual tenim exemples en alguns règims totalitaris.

Els *agents polítics* són les persones que participen en els processos d'organització i govern de la societat: polítics, governants, legisladors, jutges, administradors, assessors, experts... que actuen individualment o a través de partits, associacions, *lobbies*, empreses... També són agents polítics els ciutadans, almenys quan exerceixen els seus drets i deures a l'hora de formar-se les seves opinions, elegir els seus representants, votar i avaluar o censurar les decisions dels seus representants.

L'ètica política

Podem definir *l'ètica personal* com el conjunt de regles, valors i pràctiques que governen les accions i conductes humanes perquè s'ajustin a la recta raó. És normativa, no descriptiva: no explica el que fan les persones, sinó què haurien de fer. Si, com ja hem explicat, algunes activitats reben l'adjectiu de *polítiques*, hi ha d'haver una *ètica política*, un conjunt de valors, regles, pràctiques i recomanacions normatives sobre com actuar de manera correcta en aquestes activitats. Hi haurà, doncs, una ètica política personal, la dels agents que actuen, no com a persones privades, sinó per les seves implicacions per a la política i per a les organitzacions (partits, *lobbies*, administracions públiques, etc.), una ètica de les organitzacions polítiques, i una ètica de la societat política.

No hi ha acord sobre en què consisteix aquesta *manera correcta* d'actuar en política. Per a alguns experts³ i polítics, aquesta manera correcta consisteix a posseir, exercir i controlar el poder. Des d'aquest punt de vista,

l'acció política és autònoma respecte de l'ètica; el que hi compta és el càlcul relatiu a l'èxit en termes de poder⁴. Aquesta manera de pensar aïlla la política de l'ètica, bé perquè la considera una activitat neutra, sense significació moral, bé perquè elabora ella mateixa les seves pròpies regles morals. Ara bé, si això és així, no té sentit preguntar-nos per la regeneració moral de la vida política: si aquesta és autònoma, els problemes que es presentin seran sempre de naturalesa tècnica i es podran solucionar amb mesures tècniques. Però hem dit abans que hi ha un clam molt ampli sobre la necessitat d'aquesta regeneració.

Per tant, hi ha d'haver una ètica política que no pot ser definida per la mateixa política, ni dictada pels que tenen el poder, o els que el desitgen. Una ètica que imposi restriccions intrínseques a les accions abans del càlcul de conseqüències (cosa que validaria la tesi que el fi justifica els mitjans), però que tingui en compte no només uns principis, sinó també les circumstàncies i les conseqüències. Una ètica que prengui com a punt de partida el que ordena l'acció humana vers la convivència pública. Una ètica que parteixi, com hem dit abans, primer, de les persones que participen en la política i que inspire, en segon lloc, les administracions i institucions, que objectivi les actuacions, més enllà de les que porta a terme cada agent, i que imposi un criteri coactiu, per evitar que algú atempti contra l'ordre de la societat.

“Podem definir l'ètica personal com el conjunt de regles, valors i pràctiques que governen les accions i conductes humanes perquè s'ajustin a la recta raó. És normativa, no descriptiva: no explica el que fan les persones, sinó què haurien de fer».

I tot això, referit a una societat plural, en la qual no hi ha un acord sobre els fins: per tant, una societat que deixa un ampli marge de llibertat als seus ciutadans, perquè cada un busqui els seus propis fins, però que estableix unes fites col·lectives i uns principis.

Què és allò que s'ha de regenerar

Per què es queixen els ciutadans de la pèrdua de qualitat de la vida política? Hi ha tres maneres de respondre a aquesta pregunta. Una és elaborant un llistat dels temes sobre els quals tracta la política: els règims (democràcia, autoritarisme, totalitarisme, monarquia), els drets dels ciutadans (vida, seguretat, dignitat, igualtat, pobresa, llibertat religiosa, habitatge, ocupació, immigració, discriminació), les institucions (família, matrimoni, mercat), la convivència ciutadana, l'administració pública, les relacions internacionals i molts altres. Anirien apareixent, així, possibles motius que provoquen el disgust dels ciutadans, quan les decisions polítiques no coincideixen amb les seves preferències personals o de grup. Però això no respondria a la pregunta que ens hem fet més amunt: els

diferents punts de vista que es puguin tenir sobre l'estructura de la llei electoral, o bé la legislació o la proliferació de partits populistes no són, per si mateixos, mostra d'una degeneració de la política, sinó de la pluralitat de posicions dels ciutadans sobre les decisions polítiques.

La segona manera seria revisar els temes que apareixen en els mitjans de comunicació: corrupció, clientelisme, nepotisme, manipulació de vots, incompliment de lleis, mala gestió i molts més. Aquest llistat ens donaria indicis dels motius de desgrat dels ciutadans, però encara necessitaríem un pas més; la tercera manera d'enfocar l'anàlisi, que és la que presentem aquí: un conjunt de reflexions sobre el que és la política i l'ètica política avui, en la teoria i en la pràctica. Perquè, en última instància, és en aquest nivell on descobrirem les causes profundes del malestar ciutadà.

Tot seguit, farem algunes reflexions sobre la societat actual, l'ètica i la política, referides sobretot a les societats occidentals, encara que aquestes afirmacions no es puguin aplicar a tots els ciutadans ni a totes les circumstàncies. Les tesis que es deriven d'això són, principalment, dues: 1) els problemes ètics de la política remetent als problemes ètics, antropològics i socials de la societat actual, i 2) aquests problemes presentaran també trets propis, per les regles, incentius i condicionants diferencials que es donen en cada circumscripció.

«Cal una reflexió sobre què és la política i l'ètica política avui, en la teoria i en la pràctica. És en aquest nivell on descobrirem les causes profundes del malestar ciutadà».

La societat

La societat moderna i postmoderna és *individualista*, en comparació amb la de fa unes dècades. Els ciutadans actuen d'acord amb les seves preferències personals, que es presenten com a èticament neutres, en el sentit que, sent personals, no importa d'on procedeixen, i ningú té dret a jutjar-les. Aquestes preferències són *subjectives*, canviants i relatives; per tant, no poden ser invocades fora de la vida privada, perquè suposarien una ingerència inacceptable en els altres. Encara més: tenir unes preferències sòlides pot ser una forma de fonamentalisme: el *relativisme* en els valors es fonamenta en l'absència d'una veritat objectiva, negada per la suposada autonomia de la persona.

Si les preferències són privades, no hi ha motius perquè hi hagi *béns comuns* compartits; a tot estirar, hi haurà *interessos participats*, que donen lloc a acords més o menys transitoris i canviants. S'esvaeix, així, *la utopia d'una societat justa*: se'n parla, però en la cultura popular predominen els codis privats. En tot cas, en aquesta societat els ciutadans no se senten *responsables* d'objectius socials compartits: cada un pensa que la seva

col·laboració té una incidència mínima, i que la culpa deu ser d'algú altre: s'obre, d'aquesta manera, una bretxa entre la vida privada i la pública.

Aquesta solidaritat col·lectiva té un marcat caràcter *emotivista*. El judici ètic es tanca, sovint, amb el «m'agrada» (*like*), en el marc d'unes xarxes socials en què un necessita integrar-se en la manera de pensar del seu col·lectiu, que serà diferent de la d'un altre col·lectiu, probablement sense fonament racional: és el món del que és *políticament correcte*, que condueix, portat a l'extrem, a negar el dret a parlar a qui pensa d'una altra manera. Al capdavant, si cada un té dret a pensar com vulgui, i si els valors són subjectius, la reacció més comuna davant la persona que pensa de manera diferent és negar el diàleg i, quan el tema és important, considerar-lo com un enemic.

El pluralisme dels valors s'accentua amb el *multiculturalisme*, que es converteix en relativisme cultural, i aquest en *relativisme moral*. Les preferències individuals tendeixen a convertir-se en *drets*, amb la pretensió

que siguin reconeguts com a universals. La font d'aquests drets, relatius i canviants, no és l'ètica, sinó *la llei*: les majories, reals o suposades, parlamentàries o a les xarxes socials, esdevenen creadores de moralitat.

L'ètica

L'ètica es diu en relació amb la *veritat*: amb la veritat de les persones i de les coses. Però avui en dia la veritat no es reconeix, i pretendre defensar *la veritat* es veu com una forma d'autoritarisme. Un exemple de la ruptura entre l'ètica i la veritat són les *fake news*, on l'important és el missatge que la notícia comporta, encara que no sigui veritable. Però avui en dia prendre decisions sobre la base d'una informació falsa no és gaire important, perquè l'ètica es valora pels seus *resultats* (consequencialisme). A la pràctica, els resultats que compten només són uns quants: la conquesta i conservació del poder, l'èxit econòmic, el compliment d'unes metes a curt termini, etc.

L'ètica té tres dimensions, totes elles rellevants: normes que cal complir, béns que l'agent ha de buscar i virtuts que ha de practicar. Les *normes* assenyalen amb claredat uns mínims, perquè no poden contemplar tots els casos i situacions possibles: una ètica només de normes negatives corre el perill de convertir-se en una cosa rígida, però agrada als ciutadans perquè és fàcil de jutjar⁵.

L'ètica inclou *béns*; la seva qualitat moral depèn principalment del bé que tracta d'aconseguir. Els béns que és busquen és relacionen amb la *intenció*

«L'ètica té tres dimensions, totes elles rellevants: normes que cal complir, béns que l'agent busca i virtuts que practica».

de la persona, que resulta una mica difícil de valorar des de fora: per això, cal una ètica de primera persona, la de l'agent.

L'ètica s'interessa, sobretot, per l'impacte que les accions tenen en l'agent, en els seus aprenentatges morals: les *virtuts* o els *vicis*. Entre les conseqüències que té en compte l'ètica postmoderna no solen aparèixer aquests aprenentatges, és a dir, el progrés que la persona es produeix a si mateixa com a conseqüència de les seves decisions, que li facilitarà prendre bones decisions futures i exercir una influència positiva en altres persones. En la nostra societat, es valora èticament cada decisió com si fos independent del caràcter de la persona.

La política

Se suposa que els projectes polítics estan orientats a fins racionals i universals (llibertat, justícia, benestar); per tant, la política només ha de tenir cura de la *racionalització dels mitjans*; és un àmbit tècnic, amb les seves pròpies normes: l'ètica política no és necessària.

Avui en dia, s'afirma que, per tal que la política funcioni, n'hi ha prou amb un marc legal i institucional adequat, un bon disseny tècnic, incentius (principalment econòmics) per als qui l'hagin d'aplicar, i mesures de control. Això *ha de funcionar* tot i que els ciutadans no siguin honrats, i tampoc cal que ho siguin els gestors, si els incentius estan ben elaborats i els controls s'apliquen adequadament. Per exemple, la corrupció es considera que és fruit de l'oportunitat d'un enriquiment injust i del risc de ser detectat, o de la insuficiència dels controls (ocultació d'informació, deixadesa dels supervisors), i si no s'evita ha de ser per incompetència o mala voluntat –i la solució que es demana acostuma a consistir en més lleis, controls i càstigs–. Tot plegat genera desencís en relació amb la política i desconfiança en els mitjans de representació tradicionals (partits, sindicats, etc.), desplaçats per nous representants, com les xarxes socials.

Això condueix a la *pèrdua de confiança* en les institucions, lleis i organismes polítics. I ara arribem a l'estat present, en el qual el ciutadà reclama la regeneració de la funció pública. Això resulta

paradoxal, perquè precisament es va minimitzar el paper de l'ètica i es va substituir per la llei i la supervisió, que no poden funcionar perquè la confiança es basa en tres pilars: la capacitat de qui ha d'actuar, perquè sap fer-ho i pot fer-ho; la seva disposició a fer-ho; i, finalment, perquè, en cas de conflicte, està disposat a posar els interessos de la societat o dels ciutadans per damunt dels seus. La llei pot garantir el primer pilar⁶, però el segon i, sobretot, el tercer, pertanyen a l'ètica. Per això hem afirmat que la regeneració de la política era una qüestió ètica.

«Avui en dia, s'afirma que, per tal que la política funcioni, n'hi ha prou amb un marc legal i institucional adequat, un bon disseny tècnic, incentius per als qui l'hagin d'aplicar, i mesures de control».

Com podem regenerar la vida política

Regenerar la vida política implica reconstruir els seus fonaments ètics i la seva aplicació, a més de l'adequat desenvolupament dels seus aspectes tècnics. A això s'orienten els paràgrafs següents que, en tot cas, són molt limitats, perquè no poden tenir en compte la varietat de continguts de les polítiques concretes. El que compta, en cada cas, és que qui decideix (polític, governant, expert, ciutadà, etc.) faci servir aquests arguments per avaluar les decisions que ha de defensar, aprovar, executar o avaluar. I això exigeix actuar amb ètica.

El contingut de la política

- Cal revisar el *contracte social* vigent. El ciutadà tendeix a comparar el que *dona* amb el que *rep*, des del punt de vista no només econòmic (impostos i despesa), sinó també moral, i no només per a ell mateix,

sinó tenint en compte els altres. El criteri principal a l'hora d'avaluar el contracte social vigent serà el de la justícia, principalment distributiva i social, però també altres criteris, com els d'eficiència, transparència, objectivitat, etc.

- Tota política ha d'estar *orientada a les persones*, considerades com a éssers relacionals, amb *cara i nom*, no com a individus aïllats; per tant, tenint en compte l'àmbit en què es mouen (comunitats locals, associacions, institucions). Tot i que les polítiques s'ocupen de problemes col·lectius, els ciutadans han de poder veure que estan dirigides a ells.
- Aquest concepte de persona ha de ser ampli, incloent-hi la dimensió transcendent, i ha de respectar la seva *dignitat i llibertat*, així com la dels grups intermedis: famílies, associacions, empreses, etc.
- Les polítiques han de ser *inclusives*, de manera que tinguin en compte les seves conseqüències sobre altres subjectes i el conjunt de la societat.
- Han de basar-se en un *diàleg* amb els implicats.
- L'anàlisi en què es basa aquesta política ha de ser, en la mesura que sigui possible, *multidisciplinària*, amb participació d'experts, polítics, administradors i ciutadans dels diversos aspectes considerats.
- El seu objectiu ha de ser el *bé comú*, que no és un simple interès compartit. El bé comú està absent en la gran majoria de teories polítiques; es confon amb un imprecís interès general o amb l'interès de la majoria. El concepte de bé comú que proposa la Doctrina Social de l'Església, és «el conjunt de condicions de la vida social que fan possible a les associacions i a cadascun dels seus membres l'assoliment més ple i més fàcil de la pròpia perfecció»⁷.
- *L'Estat* és un mitjà, no un fi. Per tant, no ha de ser tractat com un absolut. Aconseguir o retenir el poder no pot ser l'objectiu de l'Estat.
- Les normes (lleis, reglaments) han de marcar clarament les *línies vermelles* que no s'han de traspasar; i, si admeten excepcions, convé que s'assenyalin les raons i, sobretot, els processos per decidir-les.
- En valorar una *decisió política*, cal identificar quins béns persegueix, qui són els seus beneficiaris i els possibles perjudicats i com es reparteixen els costos i beneficis, incloent-hi la identificació dels incentius, positius o negatius, que crea aquesta política, i els seus possibles efectes col·laterals.
- Una bona política s'ha de fonamentar en la *participació* dels ciutadans, sempre que sigui possible, tant en les fases d'elaboració com en les de posada en pràctica i d'avaluació.
- S'ha d'evitar que els beneficiats es converteixin en *dependents* (per exemple, en les polítiques de subvencions o ajudes).
- Convé que, sempre que sigui possible, la política s'apliqui (i, si convé, es dissenyi) en els *nivells propers a les persones afectades*⁸, i que es compti amb la *col·laboració publicoprivada*.

Els agents de la política

- El *treball* dels agents polítics (governants, legisladors, jutges i funcionaris) està subjecte a les mateixes regles ètiques que el d'altres ciutadans, tot i que ha de tenir una dimensió de *servei* més directa i una connexió més immediata amb el bé comú al qual la política ha de servir. Això implica alguns deures més estrictes pel que fa a objectivitat, imparcialitat, honestedat, evitar conflictes d'interessos, transparència i rendició de comptes, etc.
- També convé destacar els deures relacionats amb la *professionalitat* dels polítics, governants i funcionaris, evitant el que pugui interpretar-se com a privilegis indeguts: la llei obliga a tots, sense excepció.
- En una societat plural, les postures polítiques no s'han de argumentar en termes *religiosos*, sinó d'acord amb els fonaments filosòfics i antropològics⁹.
- Els *ciutadans* també són subjectes polítics quan actuen dins de l'ordenació dictada per les autoritats i exerceixen els seus deures i drets. Per tant, tenen el deure de formar-se un criteri sobre les decisions polítiques i exercir el seu dret al vot.
- Els ciutadans han de *participar* en les activitats que els pertocuin, d'acord amb les seves capacitats i coneixements, sigui directament, sigui a través de partits polítics, organitzacions professionals, associacions, etc. Aquesta és una forma molt directa de contribuir a la regeneració de la vida política.
- El compliment de la *lleï*, especialment de la llei fiscal i de les regulacions que afecten cada dia els ciutadans, és una magnífica contribució a la regeneració de la política, que es troba a l'abast de tots, i que pot contribuir a crear una atmosfera de col·laboració, de serenitat i de sentit de comunitat. No té sentit que un ciutadà critiqui la corrupció dels polítics i incompleixi els seus deures fiscals.

Al capdavant, doncs, la regeneració de la política s'aconseguirà quan qui ha d'aplicar una política, el legislador que ha d'estudiar una proposta o l'expert que ha de redactar-la, es demani si aquesta acció concreta respon a les indicacions donades: si té en compte les persones com el seu objectiu últim, si contempla totes les dimensions rellevants del problema, si es basa en el diàleg amb els interessats o, almenys, està obert a aquest diàleg, etc.. Sovint, la resposta no serà clara, perquè cada mesura concreta admetrà diverses interpretacions, o tindrà aspectes positius i negatius que caldrà valorar: la decisió serà, habitualment, un exercici de prudència.

Conclusió

La regeneració de la política no vindrà de desenvolupaments tècnics i científics, que són necessaris, sinó de la confiança en els qui l'elaboren, la

proposen, l'aproven, l'apliquen i la jutgen. Aquesta confiança té tres dimensions: la capacitat de la persona o de l'organització en la qual es confia, la seva honestetat i la seva benevolència, posant els interessos legítims dels ciutadans per davant dels seus, o dels del seu entorn familiar, del seu partit, etc. Les crisis, també la crisi política a què ens hem referit en aquest article, les solucionen les persones, fent servir mitjans tècnics, però, sobretot, amb criteris ètics.

¹ Per exemple, un directiu o empleat d'una empresa té els deures propis de qualsevol persona, ciutadà, pare o mare de família, veí, aficionat a un esport... i altres específics com a directiu o empleat: per exemple, el deure de guardar el secret professional.

² Aquesta distinció entre la societat i la comunitat política, no la reconeixen molts manuals de ciència política.

³ L'origen d'aquesta concepció es troba en Nicolau de Maquiavel (1469-1527).

⁴ Per a Max Weber (1864-1920), el polític no es pot permetre el luxe d'actuar d'acord amb les seves conviccions, sinó que ha de tenir en compte les conseqüències que es deriven de la seva acció. L'ètica política consistirà, principalment, a actuar buscant el bé polític: «qui busca la salvació de la seva ànima i la dels altres, que no la busqui en el camí de la política, ja que aquestes tasques són ben diferents, només poden ser acomplertes mitjançant la força». («La política como vocación», dins de M. Weber, *El político y el científico*, Madrid, 1979, 173-174).

⁵ Una ètica racional tindrà en compte altres variables, com la finalitat o intenció perseguida per l'agent, la qualitat de l'acció i les seves circumstàncies. La societat moderna es preocupa de l'aspecte formal, però estarà disposada a moderar el seu judici amb factors subjectius, com la situació del presumpte culpable (pobresa, exclusió social, discriminació), és a dir, aspectes emocionals ja esmentats abans.

⁶ I no sempre: per exemple, en un món de canvi tecnològic que alteri les competències necessàries.

⁷ Cf. Concili Vaticà II, Constitució pastoral *Gaudium et spes*, 1966, n. 26; cf. Pontifici Consell Justícia i Pau, *Compendi de la Doctrina Social de l'Església*, 2004, n. 164.

⁸ Aquesta és una variant del principi de subsidiarietat: que no faci el superior allò que pugui fer l'inferior. Hi ha en aquesta recomanació un criteri pràctic, de proximitat al problema i a les seves circumstàncies, però també un altre de respecte de la iniciativa dels qui treballen en els nivells inferiors de l'administració, etc.

⁹ Les recomanacions que hem fet abans són totes compatibles amb la Doctrina Social de l'Església i, de fet, s'hi inspiren, però les hem presentat com el que són: propostes que pot acceptar qualsevol persona de bona voluntat. La Doctrina Social es basa en una concepció de l'home i de la societat rebuda a partir de la Sagrada Escripura i de la Tradició, però elaborada racionalment i d'acord amb les ciències socials. No cal ser catòlic per defensar la prioritat de la persona, la importància del bé comú o la conveniència que les decisions es prenguin, en cada cas, al nivell més baix possible de l'estructura social.